

Posudek oponenta diplomové práce

Bc. Kateřina Neradová, Digitální knihovny českých krajských knihoven, diplomová práce předložená k obhajobě na Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK, Praha 2018.

Předkládaná práce se zabývá digitálními knihovnami a digitalizací v českých krajských knihovnách. Po předmluvě a úvodu následuje „terminologický přehled“, v němž je představen pojem digitální knihovna a pozornost je věnována také architektuře digitálních knihoven, identifikátorům objektů a metadatovým setům. Následující kapitola rozebírá proces digitalizace v knihovnictví, podkapitoly se věnují reformátování, výhodám a nevýhodám digitalizace, digitalizačnímu workflow a systému Kramerius. Čtvrtá kapitola popisuje jednotlivé profese, které se zapojují do budování a udržování digitálních knihoven, a pátá „aktivity v oblasti digitálních knihoven“ – podle diplomantky sem patří (v jí specifikovaném pořadí) „dílčí projekty digitalizace“ (zde je kromě obecné zmínky o dotačních programech českého ministerstva kultury pojednáno o projektu eBooks on Demand), standardy Národní knihovny a Library of Congress, problematika dlouhodobé ochrany digitálních dokumentů, Česká digitální knihovna, Centrální portál knihoven, standardy Ústřední knihovnické rady a zahraniční digitální knihovny.

Zatímco prvních pět kapitol slouží jako jakýsi teoretický úvod, počínaje šestou kapitolou se diplomantka věnuje vlastnímu tématu své práce. Šestá kapitola nabízí obecný přehled o digitálních knihovnách budovaných krajskými knihovnami a souvisejících projektech krajské digitalizace, sedmá kapitola představuje jednotlivé digitální knihovny krajských knihoven. Závěrečná osmá kapitola je pak věnována dotazníkovému šetření, které diplomantka provedla v krajských knihovnách. Výsledky dotazníku jsou vyhodnoceny zvlášť podle jednotlivých krajských knihoven a podle odpovědí na jednotlivé otázky. Na závěr byly stanoveny „problémové okruhy pro dotazníkové šetření“. Po závěru práce následuje seznam použité literatury, seznam obrázků a seznam grafů. V Příloze 1 je uvedeno znění otázek z dotazníku a možné odpovědi.

Ačkoliv rozsah práce asi jen o desetinu překračuje požadované minimum, mnoho informací uvedených v první, teoretické části práce na obecné rovině shrnuje vysokoškolské učivo pro oblast digitálních knihoven. I tak ale obecné poznatky v teoretické části často nemají přímý vztah k problematice pojednávané v praktické části a po obsahové stránce je zde řada nepochopení a nepřesností.

Struktura páté kapitoly pojednávající o „aktivitách“ v oblasti knihoven nepochopitelná, protože text bez jasné intence skáče od digitalizačních a dalších souvisejících projektů ke standardům a zpět. Navíc standardy Kongresové knihovny jsou uvedeny až po standardech české Národní knihovny, která z nich vychází, a mezi standardy Kongresové knihovny není zmíněn MODS uvedený u Národní knihovny. Není také jasné, proč si diplomantka jako příklady digitalizace v zahraničních knihovnách vybrala právě Městskou knihovnu v Lyonu a knihovnu v Toledo Lucas v Ohio (s. 41).

Určité pochyby ohledně užívané terminologie vzbuzuje už sama definice digitální knihovny (s. 16: „Pro účel této diplomové práce je na digitální knihovnu nahlíženo jako na sbírku plnotextových dokumentů, doplněnou o metadatový popis.“), jež nebere v úvahu povahu digitalizace v českých krajských knihovnách, kde jsou především digitalizovány strany knih a periodik a plnotextová složka vznikající pomocí OCR není primární. Lépe by bylo držet se klasické definice, která hovoří o digitálních objektech. Když pak o několik stránek dále diplomantka pojednává o globální informační infrastruktuře, spojuje ji zcela nepřípadně

s modelem Kahn-Wilensky (s. 17, oddíl 2.1.4), který definuje strukturu jednotlivé digitální knihovny.

Také v pojednání o standardech dává diplomantka najevo své nepříliš hluboké znalosti. O tom, že směšuje softwarové nástroje, formáty souborů a standardy svědčí její věta na s. 37: „V rámci digitalizace jsou používány nástroje s otevřeným zdrojovým kódem. Jedná se například o BagIt File Packaging Format, Bagger, BagIt-Python, BWF MetaEdit či PREMIS.“ Příkladů různých dalších nepřesností, pokud jde o formáty a technické specifikace, by bylo možné jmenovat celou řadu.

Otázky uvedené v dotazníku (týká se to jak sestavy otázek, tak nabízené škály odpovědí) považuji za dost obecně zformulované. Také pořadí dotazů vzbuzuje pochyby: V dotazech k digitalizačnímu workflow se nejprve diplomantka táže, které profese se podílejí na digitalizaci, potom kolik pracovníků má oddělení digitalizace (aniž by bylo specifikováno, které profese jsou v něm zahrnuty) a nakonec zda existuje samostatné oddělení digitalizace – nepokrývá tuto otázku už předchozí odpověď? Resp. pokud ne, co znamená slovo „samostatné“? U některých otázek by bývalo bylo vhodné, aby odpovědi mohly být respondentem seřazeny podle důležitosti (např. kritéria pro digitalizaci).

Otázek bylo položeno málo (pouze šest, navíc jedna z nich „byla spíše doplňková“, s. 52), nabízené odpovědi jsou příliš vágní, a proto má šetření jen omezenou vypovídací schopnost. Celá práce tak fakticky stojí na pěti vágních otázkách zodpovězených ve 12 krajských knihovnách (jedna z knihoven neodpověděla a další digitální knihovnu ještě nemá, proto odpovídala pouze na dotaz, kdy a za jakých okolností ji spustí). Na většinu otázek stačilo odpovědět výběrem jednoho, případně více jednoduchých sousloví. Respondenti většinou nedostali prostor pro vlastní formulaci odpovědi ani možnost zvláště zmínit aspekt digitalizace, který považují za důležitý. Navíc vyhodnocení odpovědí je značně nenápadité a mechanické, výčtově jsou probrány odpovědi po jednotlivých institucích a otázkách.

Již jen z přehledu podaného v sedmé kapitole vyplývá důraz, který je v krajských knihovnách kladen na regionální literaturu (včetně novin a s regionem související specifické oborové literatury). To se týká i její digitalizace. Více by bylo možné najít ve statutech jednotlivých knihoven, se kterými ale diplomantka nepracovala, protože při vymezení „regionálních funkcí“ si vystačila s knihovním zákonem a příslušným metodickým pokynem ministerstva kultury, který je ale určen také pro knihovny zřizované obcemi. Tyto informace navíc nejsou přímo vztaženy k digitalizačním procesům a zpřístupnění dokumentů v digitálních knihovnách. Více překvapuje, že regionální působnost knihoven nezohlednila v rámci svého dotazníkového šetření při dotazu na kritéria výběru pro digitalizaci (pojem „téma“ je v tomto ohledu příliš obecný).

Je škoda, že informace o počtu stran a dokumentů digitalizovaných v regionech zmiňované v sedmé kapitole nejsou prezentovány v jedné přehledné srovnávací tabulce. Takové údaje, ačkoliv se neustále proměňují, by navíc bylo možné porovnat se zjištěným personálním i finančním zabezpečením. Přitom na základě odpovědí k výši pracovních úvazků je možné na první pohled zřetelně vymežit dvě třídy krajských knihoven, pokud jde o intenzitu, se kterou se věnují digitalizaci a digitálním knihovnám. Do první třídy, kde je pro tyto činnosti vyčleněno více než deset pracovních úvazků, patří krajské knihovny v Praze, Brně a Olomouci (tedy tři největší); v ostatních je vyčleněno v drtivé většině do tří úvazků. Stálo by za zamyšlení, zda se větší péče o digitalizaci v těchto třech knihovnách projevuje v kvantitě digitalizované produkce, případně zda se nějak promítá do podoby digitální knihovny a přidružených služeb (množství kolekcí apod.)? Také mě velmi překvapuje, že ve vztahu k počtu pracovníků účastnících se na digitalizaci nebylo vyhodnoceno, zda v těchto knihovnách probíhá digitalizace formou in-house, nebo outsourcingu (případně se může jednat o kombinaci obou přístupů). Samozřejmě by musela být také

zohledněna délka období, po které digitalizace probíhala, a případné průběžné změny. Zjištěné kvantitativní údaje bylo možné také srovnat s jinými knihovnami (Národní knihovna ČR, Knihovna AV ČR), zvláště když jednotlivé instalace systému Kramerius uvádějí počty digitalizovaných stran, a neomezit se na vágní konstatování v závěru (s. 63): „Významnou částí se tedy [krajské knihovny] podílejí na digitalizaci v České republice.“

Pokud jde o konkrétní ohledně úvazků v jednotlivých knihovnách věnovaných digitalizačním aktivitám, u brigádníků v olomoucké knihovně není uvedena výše úvazku (s. 55). Domnívám se, že vzhledem k důležitosti této knihovny a k jejich počtu to mělo být zjištěno doplňujícím dotazem (v jednom jiném případě doplňující dotaz položen byl). Není mi také jasné, jaký je podle diplomantky praktický rozdíl mezi konzervátorem a restaurátorem ve vztahu k digitalizaci (s. 58, oddíl 8.3.3).

Na s. 62 se diplomantka věnuje propagaci, která může zvýšit počet návštěv v digitální knihovně. V tomto ohledu je zarážející, že se v práci vůbec nezabývala návštěvností digitálních knihoven: Tyto údaje se nepokusila zjistit z otevřených zdrojů a neptala se na ně ani v dotazníku. Samozřejmě konkrétní kvantifikaci návštěvnosti není jednoduché zformulovat a knihovny by mohly vykazovat sníženou ochotu k poskytnutí těchto dat, ale už jen fakt, že všechny užívají stejný software pro digitální knihovnu, by v případě poskytnutí dat zajistil, že budou srovnatelná, ať se jedná o metodiku měření návštěvnosti či např. počet kliknutí daný vlastnostmi prezentačního systému.

Problémy digitálních knihoven uváděné v oddílu 8.4.2 (před samotným závěrem) jsou čistě spekulativní povahy, zejména pokud jde o jejich dopady a reflexi v krajských knihovnách: nejsou podloženy dotazníkem ani jiným diplomantčíným výzkumem, a proto se v práci neměly objevit. Pokud o nich diplomantka na tomto místě chtěla pojednat, měla se jimi zabývat na výzkumné rovině.

V Seznamu použité literatury jsou uvedeny pouze dvě anglické monografie o digitalizaci, jedna z nich pochází ze sklonku minulého tisíciletí. Obě knihy byly evidentně použity jen pro prezentaci jedné definice digitální knihovny (u jedné z nich, ač jde o knihu, není na příslušném místě citována strana, kde se definice nachází). Jeden ze dvou anglických článků je uveden s neúplným titulem článku a chybí odkaz na časopis, ve kterém byl publikován, také uvedený link je nefunkční.¹ Dále jsou citovány různé webové informativní stránky v angličtině. Počet zahraničních titulů hodnotím jako nedostatečný, zvláště s ohledem na to, jak v práci (ne)byly využity.

Celkově se domnívám, že práce nevyužila potenciál zajímavého tématu, kterým digitalizace v českých krajských knihovnách bezesporu je. Předkládaná diplomová práce svou metodou a úrovní zpracování připomíná spíše nepřiliš pečlivě připravenou bakalářskou práci. Povrchní zpracování svědčí o spěchu, ve kterém práce vznikala. Z položených dotazů jeden směřuje na velmi obecné rovině k výběru dokumentů pro digitalizaci, další se týkají způsobu zabezpečení digitalizace a provozu digitální knihovny, resp. její propagace. Pokud by diplomantka jen zalistovala monografií o digitalizaci z roku 2014, kterou v seznamu cituje, nepochybně by ji napadly další otázky, které by bylo možné v krajských knihovnách položit. Kromě toho, že postrádám alespoň orientační kvantitativní vyhodnocení krajské digitalizace ve vzájemném srovnání a v porovnání s jinými českými knihovnami, diplomantka se nezabývala ani tím, jakou návštěvnost tyto digitální knihovny mají. V práci dále není ani zmínka o tom, zda se knihovny zabývají tím, kdo jsou komunity, které je využívají. Dále by bylo zajímavé zjistit například to, jak

¹ Správný je: http://www.dlib.org/dlib/october99/van_de_sompel/10van_de_sompel.html.

krajské digitální knihovny reflektují trendy, které se projevily v zahraničí. Široce diskutovanou problematikou je zde zavádění prvků sociálního webu do systému digitálních knihoven umožňující spolupráci uživatelů. Vzhledem k tomu, že jednotlivé digitální knihovny díky masivní digitalizaci a integraci už často nejsou primárními cíli uživatelů, jejich tvůrci je nechápou primárně jako digitalizované sbírky, ale spíše jakou součástí širších platform. Z hlediska zpřístupňování dokumentů je diskutována problematika Open Access. O těchto aspektech krajských digitálních knihoven se v této diplomové práci nic nedozvíme. Přitom diplomová práce ze své podstaty má představovat původní přínos k řešení problematice a její komplexní vyhodnocení.

Vzhledem k výše uvedenému diplomovou práci doporučuji hodnotit známkou **neprospěl(a)** a nedoporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 24. srpna 2018

Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.
Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK

Aspekt práce	Vysvětlení	Bodové hodnocení
metodologie a věcné zpracování tématu	<i>hodnotí se zvládnutí obsahové (věcné) stránky práce, splnění zadaného úkolu, využití výzkumných metod apod.</i>	10 bodů
přínos	<i>hodnotí se přínos a novost práce pro informační vědu v ČR</i>	10 bodů
citování, korektnost citování, využití inf. zdrojů	<i>hodnotí se zejména využití odkazů a pramenů v textu, korektnost citování; hodnotí se využití cizojazyčných pramenů; (v případě plagiátů je student vyřazen ze studia bez další obhajoby)</i>	15 bodů
slohové zpracování	<i>hodnotí se čtivost textu, skladba vět, odborný styl vyjadřování, rozsah práce</i>	6 bodů
gramatika textu	<i>hodnotí se gramatická úroveň práce, hrubky, čárky ve větách apod.</i>	5 bodů
CELKEM		46 bodů

Bodový zisk za práci	Hodnocení
0-50 bodů	Neprospěl, nedoporučeno k obhajobě
51-60 bodů	Dobře (3)
61-80 bodů	Velmi dobře (2)
81-100 bodů	Výborně (1)